

VJESNIK ZA ARHEOLOGIJU I HISTORIJU DALMATINSKU LXXIV
(1980), LXXV (1981)

VAHD nastavlja utrim putem objavljivati rasprave i prinose iz dalmatinske prošlosti od najstarijih vremena do kraja srednjeg vijeka, poredane kronološkim redom.

Svezak LXXIV. VAHD obuhvaća 272 stranice.

I. Marović, Novi prilozi upoznavanju ranog brončanog doba u srednjoj Dalmaciji i Bosni (5—25), prvi put objavljuje nalaze iz istraženih kamenih gomila. Na lokalitetu Trogomile u Zagvozdu u protohistorijskoj gomili našao je keramički ulomak koji pripada po svoj prilici »produkciji brončanog doba u srednjoj Dalmaciji« (8) i sličan je keramici centinske kulture. Na gomili u Blatu na Cetini registrirao je različite ulomke posuđa. Na području Buškog Blata (zap. od Duvna) na lokalitetu Glavica u Naklu, u selu Grabovici istražio je na gomili 4 groba. Potječu iz brončanog doba, ali su u njih i kasnije ukapani mrtvaci. Pretpostavlja da su nosioci keramičke cetinske kulture u Grabovici i Blatu bili stočari.

N. Cambi, Dvije skulpture iz antičkog Aequuma (27—46), upoznaje javnost s dva kipa pronađena u Čitluku kod Sinja. Za jedan pretpostavlja da je žensko božanstvo Fortuna, za drugi tvrdi da je boginja Roma.

A. Buonapane, Un cipo liburnico conservato presso il Museo archeologico al Teatro romano di Verona (47—54), tvrdi da taj cipus potječe iz Dalmacije iz kraja II. i početka III. stoljeća.

F. Oreb i E. Marin, Kasnoantičko groblje na Sućidru u Splitu (55—59). Prilikom ravnjanja terena za asfaltiranje u današnjoj Ulici proleterskih brigada nađeno je 6 antičkih grobova. Prema nalazima (dijelovi amfora i tegula) zaključuju da potječu iz kasne antike, po svoj prilici iz IV. stoljeća.

B. Kirigin, Merkur bočice iz arheološkog muzeja u Splitu (61—65). Iz zbirke stakla arheološkog muzeja u Splitu izdvaja 7 bočica koje pripadaju skupini tzv. Merkur-bočica. Katalogizira ih i datira od I. do IV. stoljeća.

J. Medini, Sabazijev kult u rimskoj provinciji Dalmaciji (67—88). Među malobrojnim spomenicima štovanja tračko-frigijskog božanstva Sabazija u našim krajevima autorovu pažnju zaokuplja kalup s negativnim prikazom Sabazija iz antičkog Zadra. Značajan je »za produbljavanje općih spoznaja o sabazijačkoj religiji u vrijeme carskog razdoblja rimske države« (67). Analizom odbija da se taj spomenik odnosi na kult egipatskog božanstva Serapisa. Pritom razmatra značenje simbola uklesanih na spomeniku: borova

šišarka, ovnova glava, zmija, stablo, orao s munjom, kalatos, držanje tijela, orijentalna odjeća. Upozorava da je kalatos preuzet najvjerojatnije iz Serapisova kulta. To je ujedno, zaključuje, jedina veza Sabazijeva kulta s ovim drugim božanstvom. Pretpostavlja da je kalup iz Zadra služio svećenicima prigodom obreda, ali da se upotrebljavao i izvan njihova kruga. Smatra da je kalup nastao u II, najkasnije početkom III. stoljeća. Sabazijačka se religija razvila u Zadru od kraja I. do polovice III. stoljeća. Pripadale su joj osobe iz istočnih dijelova Carstva: oslobođenici, robovi, trgovci, obrtnici, vojnici. Prihvatili su je, premda ne u većim razmjerima, i drugi etnički i socijalni slojevi, zaključuje autor.

S. Piplović, Predgradnje u »velikim termama« u Saloni (89—102), uočava 4 faze u mijenjanju i adaptacijama tog objekta. Ispočetka (I. faza) postojala je stara zgrada, koja je u III. stoljeću adaptirana u terminu (II. faza). U IV. stoljeću dio objekta vjerojatno je služio za obred krštenja (III. faza). U VII. stoljeću (IV. faza) postaje zacijelo stambeni prostor.

M. Kozličić, Ptolomejevo viđenje istočne obale Jadrana (103—188), smatra da je »Geografija« Klaudija Ptolomeja bila »upotrebljavana i tačna za ondašnje prilike«, što dokazuje činjenica »njena neobično duga upotreba poslije II. st. n. e.«. Upozorava da se to djelo ne temelji samo »na historiji i historijskoj geografiji«, nego »još i na astronomsko-matematičkim proračunima«. Zato je poduzeo napor da dade »nov prilog proučavanju Ptolomejevih geografskih točaka na jugoslavenskom dijelu istočne jadranske obale« (104). Ustvrdio je da je od 42 geografske točke na karti točno ubilježeno 36. Ostalih 6, među koje kao sedma spada površina otoka Scardona, »nisu do sada pouzdano ubicirane«. Autor je u istraživanju Ptolomejevih geografskih točaka primijenio statističkokartografsku, navigacijskokartografsku i astronomskonavigacijsku komponentu. Na tim temeljima provjerio je geografske točke naše obale zacrtane na Ptolomejevoj karti. Zaključio je da »Ptolomejeva istočna obala Jadrana, kao uostalom i cijeli Jadran, ima dosta realnog, daleko više nego što smo do sada znali. Prema tome njegovo je viđenje istočnog dijela jadranske obale vrlo dobro, a ako se uzme u obzir i vrijeme kada je Geografija nastala, čak i odlično« (170).

Što se tiče onih 7 geografskih točaka s nesigurnom ubikacijom, autor smatra da je ušće rijeke Oeneum danas Rječina kod Rijeke, Volcera je Novi Vinodolski, Lopsica je Jurjevo, Ortopla je Stinica, Vegia je Karlobag, Acruvium je Kotor, Scardona je skupina zadarskih otoka.

Prilog je zanimljiv. Ubiciranjem 7 dosad problematičnih lokaliteta autor je nastojao otkloniti dosadašnje nesporazume. To je ujedno prvi pokušaj da se novim metodama provjeravaju geografski podaci starih karata.

Ž. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku (189—217), smatra da »život na ovom prostoru od Trogira pa sve do Primorskih Poljica, nije ni u jednom trenutku potpuno ugasnuo« (189), nego je trajao u kontinuitetu od kasne antike do ranog srednjeg vijeka. Kontinuitet se može dokazati konstantom naseljenosti i konstantom imena. Dio Salonitanskog polja naselili su Hrvati i nastavili živjeti uz starosjedioce. Upozorava da se ranosrednjovjekovne crkve izravno naslanjaju na kasnoantičke objekte; naslovnici crkava velikim dijelom pripadaju starokršćanskom krugu; epigrafski spomenici po shemi i formulaciji svojstveni su starokršćanskom razdoblju. Sačuvala se i tradicija naziva, koje autor detaljno nabraja. Pretpostavlja da dio starog autohtonog

stanovništva, osobito zemljoradnički sloj, nije napuštao svoje prebivalište. Doseljenici Hrvati nisu bili brojni, i oni naseljuju plodna područja. Starosjedioci pak postupno nestaju zbog propadanja prometa, trgovine, stare administracije i sl. Između Hrvata, koji prema autoru zaposjedaju 2/3 saloniškog agera, i starosjedilaca stvara se koegzistencija, jer je objema stranama ostalo dosta polja za obrađivanje. Na kraju autor upozorava na tradiciju uklesavanja natpisa u kamenu, koja je također dokaz kontinuiteta naseljenosti.

L. Margetić, Odnosi Petra Krešimira i pape prema Korčulanskom kodeksu (219—239), razmatra vijest sačuvanu u Korčulanskom kodeksu da je Petar Krešimir u zloj namjeri dao ubiti (dolo necari) svog brata. Pošto je papinu legatu objasnio slučaj, papa je Krešimira vratio na čast hrvatskog vladara. Autor postupno istražuje pravne norme i ustanove koje se nalaze u tekstu — »satisfactio« i druge. Posebno se zadržava na riječi »dolus« i tvrdi da je to izraz za ubojstvo »koje pravni sustav ne odobrava«, tj. da je to protupravno i nedopušteno ubojstvo. U Krešimirovu slučaju misli da se u raspravi o ubojstvu nastojalo da ga se oslobodi krivnje tako da se dokaže da nije »dolo« dao ubiti brata. Budući da se u tekstu kaže da je Krešimir »ponovno (iterum) zadobio čast i vlast hrvatskog kralja«, autor pretpostavlja da je Krešimir dao ubiti Gojslava jer mu je onaj bio privremeno oteo krunu uz bizantsku pomoć. Krešimir je pak bio papin pouzdanik, kojemu je podijeljena titula kralja Hrvata i Dalmatinaca još g. 1060. s dopuštanjem da osvoji Dalmaciju i ujedini je s Hrvatskom. Papa je tako »prešutno priznao međunarodno-pravnu opstojanost jedinstvenog regnum Croatiae et Dalmatiae« (235).

C. D'Angela, Precisazione sulla matrice di lucerna africana ritrovata a Herdonia (Puglia) (239—240), popravljajući svoje mišljenje o kalupu za lucerne afričkog tipa pronađenom u Herdoniji i kaže da se tu radi o pijetlu, a ne o portretu.

U rubrici Recenzije N. Cambi prikazuje seriju publikacija o galskim mozaicima. Ž. Rapanić piše nekrolog »In memoriam don Ivanu Ostojiću« (241—244).

N. Anzulović tiska »Bibliografiju« knjiga, članaka i recenzija o arheologiji, povijesti i povijesti umjetnosti Dalmacije do XV. stoljeća za god. 1972—1973. u okviru »Bibliografskog vjesnika« (245—271).

Svezak LXXV. (1981) VAHD ima 308 str. i posvećen je 40. godišnjici ustanka i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije (Uvodna riječ, 4—5).

I. Marović, Prilozi poznavanju brončanog doba u Dalmaciji (7—61), konstatira da je »bronačno doba u Jugoslaviji, osobito njegov stariji kao i srednji period, u odnosu na ostale prahistorijske periode, dosad najslabije poznato«. U ovom se prilogu prvi put »objavljaju nalazi dobiveni prigodom iskopavanja na otoku Braču, zatim oni iz okolice Sinja te razno brončano oruđe i oružje koje se tokom više od 100 godina sabralo u Arheološkom muzeju u Splitu« (7). Slijedi konkretan opis pojedinih nalazišta: 1. Iskopavanje kamenih gomila u okolici Nerežišća (o. Brač); Borščanova gomila s opisom rijetkog primjerka bodeža s naočarastim nakitom; gomila u Petrovici; gomila Vela Visoka. — 2. Fibula Peschiera tipa iz Salone, koja je jedini primjerak nađen izvan međurječja Save, Dunava i Drave. — 3. Nalazi

iz okolice Sinja: a) Vratnice (fibula, bodež, sjekira); b) mačevi iz Trilja i Rumina: — 4. Brončanodobni nalazi iz srednje Dalmacije (koplja, sjekire, nož, igle).

N. Cambi, B. Kirigin, E. Marin, Zaštitna arheološka istraživanja helenističke nekropole Isse (1976. i 1979). Preliminarni izvještaj (63—83). Autori izvještavaju o nekropolama na položajima Mrtva Banda i Mrtvilo. Razlikuju 5 tipova grobnih konstrukcija: obiteljske grobnice u obliku sanduka, zatim one koje su zidane od manjih kamenih blokova, dječji grobovi, grobovi prilagođeni situaciji na terenu i grobovi uklesani u živac. Javljaju se od sredine IV. do I. st. pr. n. e. Pišu o arhitekturi, nalazima izvan grobnica i grobova i u njima. Objavljuju natpise 6 novih stela i glavu bradatog muškarca.

Z. Brusić, Nekoliko neobjavljenih grobnih nalaza iz Danila Gornjeg (85—95), opisuje nalaze triju tamošnjih grobova. Datira ih na kraj I. i početak II. stoljeća.

J. Jeličić, Heraklov žrtvenik i ostali nalazi u Segetu Donjem kod Trogira (97—104). Iz antičkog materijala iz tog kraja izdvaja Heraklov žrtvenik iz sredine I. stoljeća, pronađen u kamenolomu.

I. Fisković, Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača (105—135), konstatira da je na o. Braču sačuvano najviše sarkofaga (osim u Saloni), ali da nedostaje njihova sustavnija obrada. Zbog toga prilazi njihovu tumačenju »ne samo s gledišta likovnog vrednovanja«, nego da se preko njih »dopune odgovori na neka druga pitanja o životu kasne antike u Dalmaciji« (105). Upozorava da je pokapanje u sarkofag postojalo i prije procvata kršćanstva i da je na o. Braču bilo dobro razvijeno kamenarstvo. Navodi na lazišta tih spomenika uz stilsku i ikonografsku obradu (Bunje, Bol, Škrip, uvala Lovrečina, Supetar, Glogovnik, Smrčevik, Sv. Mihovil nad Dolom, Sv. Luka ponad Supetra i dr). Analizirajući tipove sarkofaga i njihov smještaj, zaključuje da su kršćanstvo širili doseljeni sitni posjednici. Mnogi sarkofazi su jednostavni. Autor tumači da je to zbog naglašavanja jednakosti pripadnika vjere. Datira ih većinom u zrelo VI, ali ih ima i iz V. stoljeća. Tim sarkofazima nalazi zajedničko podrijetlo u istočnom priobalju srednjeg Jadrana. Zato ih uspoređuje s ostalim sačuvanim sarkofazima u Solinu, Bijaćima, omiškom Sumpetru, ali i s onima u Ravenni, Traniju, Gradu. Brački sarkofazi djelo su domaće kamenarske radinosti. U zaključku se pita nisu li nabrojani sarkofazi s latinskim križem »prvenstveno u solinskom okružju, a potom i na susjednoj obali Jadrana, također proizišli iz kamenarskih radionica s Brača?« (131).

A. Dračevac, Pleterna skulptura u lapidariju u Stonu (137—155). U stonskom lapidariju pohranjeni su svi pleterni ulomci iz Stona i Stonskog polja. Po stilizaciji pripadaju južnodalmatinskoj skupini. Najveći dio potječe iz Lužina, gdje je danas crkva Gospe Velike. Ulomcima iz lapidarija autor pripaja i one koji su uzidani u tu crkvu. Svi pripadaju arhitektonskom ukrasu sakralnih objekata. Datira ih u razdoblje od IX. do XI. stoljeća. Slijedi katalog ulomka s detaljnim opisom.

J. Belamarić, Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru (157—162). Radi se o zabatu na krovu trogirske katedrale koji »predstavlja značajan prilog proučavanju stilsko-tipoloških varijanti tog dijela predromantičnih oltarnih pregrada i bitnu referentnu točku za uspoređivanje ostalih predromaničkih fragmenata na području Trogira« (157). Kronološki je »vjerojatno s razmeđa devetog i desetog stoljeća« (162).

N. Anzulović, O historijatu gradnje Arheološkog muzeja u Splitu (163—208), prati gradnju muzeja od početka gradnje 1912, dovršavanja zgrade 1914, preuzimanja 1919. i otvorenja za posjetioce 1921. Ujedno želi dati »osvrt na okolnosti koje su uvjetovale podizanje stare i nove muzejske zgrade, kao i na vrijeme, ljude i događaje koji su pratili tijekom gradnje«. Pri log bi »mogao poslužiti i kao podloga za jednu temeljitiju studiju o povijesti Arheološkog muzeja u Splitu, koju je već htio napisati don Frane Bulić« (163). Iz bogate dokumentacije i faktografije dobiva se zoran i zanimljiv uvid u historijat, sa svim poteškoćama, ne samo novog nego i starog muzeja, onog iz 1821.

I. Mirnik, Mijat Sabljar u Solinu i Vranjicu god. 1854. (209—240), objavljuje dvije putne bilježnice Mijata Sabljara (1790—1865) koje se čuvaju u arhivu Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Odnose se na Sabljarov obilazak negdašnje Salone i Vranjica. Te su bilješke veoma vrijedne za proučavanje spomenika koji su još postojali u XIX. stoljeću, a više ih nema ili nisu na mjestu. Tim bilješkama su se između ostalih služili J. F. Neugebauer i Th. Mommsen. Autor se nada da bi ovaj prilog mogao potaknuti na objavljivanje i druge Sabljarove građe.

M. Pera, Toponimija Mosora i Kozjaka (241—284). Ispituje podrijetlo toponima na čitavom Mosoru, a na Kozjaku i okolici uzima izabrane primjere. »Oni bacaju jasnije svjetlo na etničke slojeve koji su se tisućljećima smjenjivali, isprepletali i sraščivali na ovom historijskom dijelu jadranske obale« (241). Temeljito ih analizira. Premda predlaže duhovita i prihvatljiva rješenja, upozorava da to ipak »treba shvatiti samo kao pokušaj i podatak za daljnja istraživanja« (242). Nižu se pred čitaocem toponimi hrvatskog (36%), grčkog (31%), ilirskog (20%), vulgarnolatinskog (4%), rumunjskog (3%) i raznog drugog (6%) podrijetla. Neki su se toponimi sačuvali samo na starim kartama (specijalkama). Današnji stanovnici ih više ne pamte. Autor kaže da je to posljedica života seljaka u gradu »a i dokaz naglog propadanja toponima« (254). Veliki postotak toponima grčkog podrijetla autor taumači ustrajnošću grčkog govornog jezika na području Salone, sve do VIII. stoljeća. Prema množini i značenju toponima na Mosoru i Kozjaku prevladavala je stočarska privreda. U zaključku piše: »Toponimija Mosora, Kozjaka i njihove najbliže okolice ... pruža podatke o jezičnim procesima koji su djelovali kao most ka slavenizaciji greciziranih i romaniziranih ilirskih etničkih grupa« (279).

Na kraju N. Anzulović daje Bibliografiju (285—308) za razdoblje 1974. do 1975.

Likovni prilozi su u oba sveska iza svih tekstova.

Josip Lučić

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 15

ZAGREB

1982.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni
rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja
poreza na promet proizvoda.

RADOVI 15

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Mr *Dragica Malić*

Korektor
Dunja Pavličević

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

- ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb.
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
BUDAK Neven, Filozofski fakultet, Đ. Salaja 3, Zagreb.
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb.
LAUŠIĆ mr Ante, Centar za istraživanje migracija, Ilica 44, Zagreb.
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb.
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU Zadar, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar.
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
ROKSANDIĆ mr Drago, Filozofski fakultet, Istorijски seminar, Čika Ljubina 18-20, Beograd.
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb.
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.